

Közzététel: 2023. február 13.

A tanulmány címe:

A foglalkozások inkonzisztenciája – egy új, presztízsalapú tipológia felé

Szerzők:

SIK ENDRE

a Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének kutatóprofesszora

E-mail: sik.endre@tk.hu

HUSZÁR ÁKOS

a Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének tudományos főmunkatársa

E-mail: huszar.akos@tk.hu

NAGY RÉKA KLÁRA

a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa

E-mail: rekaklara.nagy@ksh.hu

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2023.02.hu0095>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) *Statisztikai Szemle* c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szjt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A Felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
  - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
  - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
  - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, hasznoszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szjt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:
„*Forrás: Statisztikai Szemle* c. folyóirat 101. évfolyam 2. számában megjelent, **Sik Endre–Huszár Ákos–Nagy Réka Klára** által írt, **A foglalkozások inkonzisztenciája – egy új, presztízsalapú tipológia felé** című tanulmány (link csatolása)”
7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem feltétlenül esnek egybe a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Sik Endre – Huszár Ákos – Nagy Réka Klára

A foglalkozások inkonzisztenciája – egy új, presztízsalapú tipológia felé

The Inconsistency of Occupations – towards a New Prestige-based Typology

Sik Endre, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének kutatóprofesszora

E-mail: sik.endre@tk.hu

Huszár Ákos, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének tudományos főmunkatársa

E-mail: huszar.akos@tk.hu

Nagy Réka Klára, a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa

E-mail: rekaklara.nagy@ksh.hu

A 2016-os mikrocenzusnak a foglalkozások presztízst vizsgáló kiegészítő felvétele alapján arra keressük a választ, hogy melyek a leginkonzisztensebb megítélésű foglalkozások a mai Magyarországon, illetve miben rejlik e foglalkozások inkonzisztenciája. A hagyományos presztízsvizsgálatokkal szemben tehát mi nem azt vizsgáljuk, hogy egy tisztázatlan tartalmú dimenzió alapján (mire gondolhat a válaszoló, amikor állást foglal abban, hogy mekkora egy foglalkozás presztízse?) hogyan ítélik meg a válaszadók a foglalkozásokat, hanem arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen módon kombinálódnak a presztízst alakító dimenziók, illetve e kombinációkban milyen inkonzisztenciák figyelhetők meg. Az a célunk, hogy a különböző dimenziók mentén sorba rendezett foglalkozáspresztízselemeket összehasonlítva megismerjük ezek hasonlóságait és eltéréseit, különös tekintettel a közöttük kialakuló inkonzisztenciák mintázataira. Ez alapján betekintést kaphatunk arról, hogy miként gondolkodik a magyar társadalom a foglalkozásokról, és azokon keresztül a társadalom rétegződéséről.

Kulcsszavak: foglalkozási presztízselem, inkonzisztencia, társadalmi rétegződés

In our paper, based on the 2016 microcensus occupational supplementary survey, we seek to answer the question of which occupations are the most inconsistent in today's Hungary, and what is the meaning of the inconsistency of these occupations. In contrast to traditional prestige surveys, we are not investigating how respondents perceive the occupations on the basis of a dimension with no clear content, but we are interested in the basis of prestige ranking, how the dimensions shaping prestige are combined, and what inconsistencies can be observed in these combinations. Our aim is to understand the patterns of these inconsistencies by comparing the occupations prestige items ranked along different dimensions. This will give us an insight into how the Hungarian population thinks about occupations, through them, about the stratification of society.

Keywords: occupational prestige, inconsistency, social stratification

A 2016-os mikrocenzusnak a foglalkozások presztízst vizsgáló kiegészítő felvétele alapján arra a kérdésre keressük a választ, hogy a foglalkozásokat mennyire értékelik hasonlóan a válaszadók, ha ehhez több értékelési szempontot kell figyelembe venniük, illetve a különböző értékelések mely foglalkozások esetében térnek el jelentősen egymástól. E vizsgálatot az teszi lehetővé, hogy a korábbi magyarországi presztízsvizsgálatokhoz hasonlóan a 2016-os adatfelvétel sem csupán a foglalkozások presztízst kívánta felmérni, hanem lehetőséget biztosított arra is, hogy a foglalkozásokat olyan szempontok alapján is értékeljék a kérdeztettek, amikről azt feltételezték, hogy megfeleltethetők a presztízst legfontosabb elemeinek. A státuszinkonzisztencia vizsgálatának hagyományához kapcsolódva azokat a foglalkozásokat, amelyek esetében a különböző szempontok szerinti értékelések közel esnek egymáshoz, konzisztenseknek, azokat viszont, ahol jelentős eltérések tapasztalhatók az értékelések között, inkonzisztenseknek tekintjük.¹

Ez a megközelítés lényegileg eltér a hagyományos foglalkozáspresztízsvizsgálatok kérdésfeltevésétől, illetve célkitűzéseitől (*Goldthorpe–Hope, 1974; Treiman, 1977; Kulcsár, 1985, 1990; Léderer, 1977*). A hagyományos presztízsvizsgálatok abból indultak ki, hogy presztízstük alapján, amiről – kimondatlanul – a kutató azt feltételezte, hogy megtestesül benne egy foglalkozás „tekintélye”, „rangja”, „értéke” vagy „megbecsültsége”, sorba rendezhetők a foglalkozások. Azt is előfeltételezték, hogy a kérdeztetteknek létezik a foglalkozásokról ilyen koncepciójuk. Ezzel ellentétben mi úgy gondoltuk, hogy egy azonos elemekből összeálló foglalkozási presztízsvilágkép már csak azért is valószínűtlen, mert (1) az embernek nem lehet minden foglalkozásról személyes tapasztalata,² és (2) amikről van, az (társadalmi helyzettől függően) erősen eltér mind szélességük, mind összetételük tekintetében. Márpedig (3) a közvetlen tapasztalatokon alapuló vélemények és az ilyenek hiányában kialakuló sztereotip ítéletek összekeverése durva módszertani hiba.

A hagyományos presztízsvizsgálatok fő célja, hogy létre tudjanak hozni egy foglalkozási rangsort, amely azt mutatja, hogy az adott pillanatban és helyen

¹ A tanulmány az NKFIH által támogatott K131997 számú kutatás keretében készült. A kutatás alapjául szolgáló számítások a KSH kutatószobájában készültek.

² Már csak azért sem, mert a lekérdezett 173 foglalkozás között sok olyan van, (1) amelyben csak egy vagy nagyon kevés ember lehet egy időben foglalkoztatva (főügyész, bankelnök, reklámfilmrendező, rabbi); (2) amelyik alig legális (tehát az átlagember számára láthatatlan, például luxusprostituált, pornószínész); (3) csak városi, vagy csak falusi környezetben, esetleg jobbra csak külföldön fordul elő (utazási irodai ügyintéző, állatorvos, diplomata).

milyennek látja a lakosság a foglalkozások hierarchiáját. Belátható, hogy egy ilyen presztízsskála nagyon hasznos a társadalmi rétegződés vizsgálatához, amennyiben lehetővé teszi annak az empirikus kutatását, hogy mi az, ami rangot ad egyes foglalkozásoknak, másoknak viszont nem. Hogyan oszlik szét a társadalmi megbecsülés a munkaerőpiacon és ezen keresztül a társadalomban, és miként függ össze az osztályhelyezettel, illetve a rétegződés egyéb dimenzióival? Mivel azonban a hagyományos presztízsvizsgálat nem törekszik arra, hogy tisztázza, mi járt a kérdezettek fejében, amikor a rangsort kialakították (miközben impliciten feltételezték, hogy volt egyáltalán bármilyen elképzelésük a foglalkozásokról, azok jellemzőiről és ezek egymáshoz való viszonyairól), semmit nem lehetett megtudni arról, hogy miért láttak egyes foglalkozásokat a többihez képest „fontosabbnak” („hasznosabbnak” stb.).

Ezzel szemben tanulmányunkban mi nem azt vizsgáljuk, hogy egy tisztázatlan tartalmú dimenzió alapján hogyan ítélik meg a válaszadók a foglalkozásokat, hanem arra vagyunk kíváncsiak, hogy több fontosnak tekinthető dimenziót is figyelembe véve (1) mi az alapja a presztízsrangsornak, (2) milyen módon kombinálódnak a presztízst alakító dimenziók, illetve (3) e kombinációkban milyen inkonzisztenciák figyelhetők meg. Az a célunk, hogy a különböző dimenziók mentén sorbarendezett foglalkozásipresztízis-elemeket összehasonlítva megismerjük ezeknek az inkonzisztenciáknak a mintázatait. Azt állítjuk, hogy a presztízshierarchia ismerete szükséges, de nem elégséges ahhoz, hogy megértsük, (4) miként gondolkodik a magyar társadalom a foglalkozásokról, és ezeken keresztül a társadalom rétegződéséről.

1. A foglalkozási presztízis inkonzisztenciája

Az inkonzisztencia problémáját a státuszinkonzisztencia fogalmának bevezetése révén *Gerhard Lenski* vetette fel az 1950-es években (*Lenski, 1954, 1956, 1966, 73–93. o.; 1967*). Ő a rétegződéskutatás weberi hagyományának megfelelően úgy vélte, hogy a modern komplex társadalmak rétegződése nem írható le adekvát módon egyetlen egyenlőtlenségi dimenzióval, a társadalom rétegződése csupán több, egymásra vissza nem vezethető dimenzió segítségével ismerhető meg. Ha azonban a társadalom rétegződését több dimenzió révén kívánjuk megragadni, előfordulhat és elő is fordul, hogy míg a társadalom egyes tagjai minden dimenzió szerint egységesen kedvező, vagy éppenséggel egységesen kedvezőtlen helyzetben vannak, addig mások nagyon eltérő pozíciókat foglalnak el az egyenlőt-

lenségek különböző dimenziói szerint. Ezt a jelenséget hívta Lenski státuszinkonzisztenciának, amelyet az egyenlőtlenségek vertikális dimenzióitól elkülönítve a rétegződés horizontális dimenziójának nevezett.

A státuszinkonzisztencia fogalmának bevezetésével Lenski azt javasolja, hogy ne csupán azt vizsgáljuk, hogy a társadalom tagjai milyen helyet foglalnak el a társadalomban a különböző vertikális egyenlőtlenségi dimenziók mentén, hanem arra is fordítsunk figyelmet, hogy az egyének társadalmi helyzete mennyire konzisztens e dimenziók tekintetében. Feltételezése szerint ugyanis a társadalmi pozíció konzisztenciája, illetve inkonzisztenciája önálló hatással bír a társadalom tagjainak attitűdjeire, illetve viselkedésére. Elgondolása alapján azok, akiknek a társadalmi helyzete kevésbé kikristályosodott – tehát inkonzisztens –, nyomást éreznek a társadalom felől, ami többek között stressz, frusztráció, szorongás vagy egyéb mentális zavarok formáját öltheti. Ez a fajta nyomás továbbá arra készíti az egyéneket, hogy társadalmi helyzetük ellentmondásos jellegét megszüntessék, és az inkonzisztenciát okozó dimenziókat valamiképpen összhangba hozzák. Ennek következtében pedig Lenski feltételezése szerint az inkonzisztens státuszú egyének inkább támogatnak különböző társadalmi csoportok ellen irányuló vagy akár a társadalmi berendezkedés egészének megváltoztatására törekvő politikai irányzatokat.

Lenski státuszinkonzisztenciáról alkotott elmélete a számos kritika ellenére (*Hartman, 1974; Hradil, 1987, 102–104. o.; Meyer–Hammond, 1971*) megteremtően hatott a rétegződéskutatásokra. Több kutatás vizsgálta a státuszinkonzisztencia kiterjedtségét, illetve hatásait különböző társadalmakban (*House–Harkins, 1975; Segal–Segal–Knocke, 1970; Olsen–Tully, 1972*), ezek némelyike megerősítette Lenski feltételezéseit, mások viszont korántsem. Magyarországon Kolosi Tamás vizsgálatai szerint az 1980-as és az 1990-es években egyaránt – tehát rendszerváltás előtt és után is – magas volt az inkonzisztens státuszúak aránya (*Kolosi, 1987, 196. o.; 2000, 174–176. o.*).

Számunkra jelenleg nem is Lenski konkrét elmélete, hipotézisei, illetve mérési javaslatai a fontosak, hanem a jelenség, amire rámutatott. Egész pontosan az, hogy vertikális dimenziók mellett megkülönböztethető a rétegződés egy további dimenziója, amely arról ad számot, hogy mennyiben tekinthető az egyének társadalmi helyzete „normálisnak”, illetve a „normálistól eltérőnek”. A következőkben Lenski elmélete alapján mi is abból indulunk ki, hogy ha eltérő értékelések alapján vesszük őket szemügyre, akkor lesznek olyan foglalkozások, amelyek a különböző szempontok alapján nagyon hasonló értékeléseket kapnak, lehetnek azonban olyanok is, amelyek esetében ezek az értékelések szélsőséges módon eltérnek egymástól. A következőkben arra vállalkozunk, hogy azonosítsuk ezeket az inkonzisztens foglalkozásokat, illetve ezek különféle típusait.

Míg Lenskinél a foglalkozás a társadalmi státusz önálló és egységesnek tekintett dimenziójaként jelent meg, addig a mi elemzésünk arra mutat rá, hogy a foglalkozások önmagukban is ellentmondásos társadalmi helyzetet biztosíthatnak betöltőik számára. Ezeknek az ellenmondásoknak a tartalmát ehelyütt annyiban tudjuk vizsgálat alá vonni, amennyiben azt a 2016-os adatfelvétel lehetővé teszi, tehát a hatalom, a kereset, a tudás, a hasznosság, illetve a divatosság szempontjából. Ez jó elemzési lehetőségeket biztosít, több ok miatt is. Ezt az öt dimenziót a presztízs alkotóelemeiként fogjuk fel, amelyek egymással kombinálódva hozzák létre a foglalkozás presztízsét. Feltételezzük, hogy a rendelkezésre álló dimenziók mindegyike fontos a foglalkozások társadalmi megítélése szempontjából, és fordítva: rajtuk kívül nincs olyan dimenzió, amelynek hiánya nagymértékben befolyásolná a foglalkozások értékelését az „átlagember” szempontjából (vagyis csökkentené az elemzés érvényességét).

A társadalom (többdimenziós) rétegződésének vizsgálatakor ezek azok a dimenziók, amelyek a leggyakrabban előkerülnek. Sőt, ezek a dimenziók kifejezetten éles normatív kérdéseket is felvetnek. Az inkonzisztencia jelentése ebben a megközelítésben ugyanis nem egyszerűen az, hogy valamely foglalkozás nagyon eltérő pozíciót foglalhat el a presztízs és annak öt részeleme esetében, hanem a társadalom egyenlőségi, illetve egyenlőtlenégi viszonyait szabályozó legfontosabb normatív szabályok alapján kerül ellentmondásos helyzetbe (*Marshall, [1950] 1992; Parsons, 1940, 1977; Huszár, 2012*). E dimenziók segítségével vizsgálat tárgyává tehető, hogy mit gondolnak az emberek arról, hogy mi a forrása a hatalomnak, illetve hogy a hatalom mely foglalkozások esetében válik el a többi dimenziótól (haladja meg vagy múlja alul azokat). Vizsgálható továbbá, hogy a meritokratikus értékek mennyiben érvényesülnek a különböző foglalkozások esetében (vö. *Kreckel, 1992. 94–106. o.*). A dimenziók mintázatainak elemzése azt is lehetővé teszi, hogy a foglalkozások társadalmi hasznossága és a többi dimenzió közötti viszonyokat jobban átlássuk (*Parsons, 1940, 1977; Davis–Moore, 1997; Honneth, 1994, 2003*).

2. A 2016. évi presztízsvizsgálat

A 2016-os mikrocenzusnak a foglalkozási presztízst vizsgáló kiegészítő felvétele (*Giczi–Csányi, 2016*) a presztízskutatások hagyományához illeszkedően fő célját tekintve arra a kérdésre kereste a választ, hogy a válaszadók mely foglalkozásokat értékelnek többre, illetve kevesebbre, vagyis melyiknek nagyobb, illetve kisebb a presztízse. Ennek érdekében arra kérték a kérdezetteket, hogy a vizsgálatba

bevont foglalkozások közül bizonyos számút rendezzenek sorba a saját értékelésük szerint. Ezek alapján minden foglalkozáshoz hozzárendelhető egy pontszám, ami kijelöli a helyüket a foglalkozások presztízsrangsorában. A 2016-os adatfelvétel 173 foglalkozásra terjedt ki, és minden válaszadónak 15 véletlenszerűen kiválasztott foglalkozást kellett sorba rendeznie aszerint, hogy melyiknek van nagyobb presztízse, tekintélye, rangja (*Giczi–Csányi, 2016, 2018*).

A jelen munka szempontjából lényeges, hogy az adatfelvétel nem csupán a presztízsrre kérdezett rá, de további – a presztízsr fogalmához képest sokkal konkrétabb és világosabb – értékelési dimenziókat is bevont a vizsgálatba. Ezeket olyan kérdésekkel közelítették a kutatók, amelyekről azt feltételezték, hogy az átlagemberek számára érthetőek, és feltehetőleg nagyjából azonos jelentésűek is: márpedig, ha ez igaz, akkor az így kialakuló rangsorokat magasabb belső érvényességűnek tekinthetjük, mint magát a presztízsrangsort. A válaszadás során a presztízsr szerinti értékelés mellett minden válaszadónak el kellett végezni egy másik rangsorolási feladatot is a következő kérdések alapján:

- Mennyit lehet keresni az adott foglalkozással?
- Mennyire hasznos a társadalom számára az adott foglalkozás?
- Mekkora hatalom, befolyás jár vele?
- Mennyit kell tanulni érte?
- Mennyire vonzó vagy divatos?

A foglalkozások presztízsrét, illetve a különböző dimenziók mentén való elhelyezkedést a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) korábbi kiadványához (*Giczi–Csányi, 2018*) hasonlóan mi az egyes foglalkozásoknak a rangsorokban elfoglalt átlagos pozíciója alapján számoltuk ki. Ezeket az átlagos értékeket azonban oly módon alakítottuk át, hogy a magasabb presztízsr magasabb pontértékkel szerepeljen. Erre azért volt szükség, mert a rangsorolás eredményei alapján előállt listákban a kisebb szám jelölte a magasabb presztízsrst. Az átforgatás értelemszerűen semmilyen változást nem eredményezett a számítások során, de felfogásunk szerint az elemzés így áttekinthetőbbé vált.

3. A presztízsr mint a foglalkozás „értéke”

A teljes presztízsrangsor (lásd az online melléklet M1-es, illetve M2-es táblázatát³) első oszlopa alapján azt kellene állítanunk, hogy megkaptuk az elemzés végeredményét: előállítottuk azt a rangsort, amely tükrözi a lakosság véleményé-

³ A tanulmány online melléklete a következő helyen érhető el: <https://osf.io/cr2ax/>

nek rangsorát a foglalkozások „értékéről”. A két szélsőérték, a lehetséges maximumból (15 pont) elért közel 13 pontos kórházigazgató és az alig több mint 2 pontot „érő” utcai prostituált között hierarchiába rendezve tükröződik a „nép” véleménye, hogy mennyit érnek az egyes foglalkozások. Ha itt megállnánk a presztízsrangsor elemzésében, akkor egy olyan világ képe bontakozna ki előttünk, amelynek „tetején” nagytudású és hatalmú emberek (leginkább orvosi és jogi tudással felszerelve) tevékenykednek, míg „alul” a tanulatlan és bűnös élvezeteket kiszolgáló népség kallódik.

1. táblázat

A presztízis és öt eleme pontértékei 2016-ban (a 10 legmagasabb és legalacsonyabb presztízssű foglalkozás, presztízspontszám szerint csökkenő sorrendben)
Scores of prestige and its five components
(the 10 highest and lowest occupations, in descending order of prestige)

Foglalkozások	Presztízis	Kereset	Hasznosság	Hatalom	Tudás	Divatosság
A 10 legmagasabb presztízssű foglalkozás						
Kórházigazgató	12,94	12,31	11,14	13,05	13,02	9,84
Egyetemi rektor	12,88	11,73	10,64	12,80	13,94	9,91
Sebész	12,79	12,01	13,40	11,86	13,91	11,09
Gyermekorvos	12,70	10,53	13,27	11,06	13,63	10,73
Egyetemi oktató	12,60	10,47	11,48	11,77	13,49	9,53
Bankelnök	12,56	14,09	7,75	13,77	12,53	11,74
Főügyész	12,52	12,56	9,48	13,25	13,66	10,06
Bíró	12,51	11,95	10,43	13,32	13,47	9,72
Körzeti orvos	12,47	10,64	13,39	12,02	13,36	9,96
Gyárigazgató	12,09	13,16	8,95	13,09	10,92	10,49
A 10 legalacsonyabb presztízssű foglalkozás						
Takarító	3,53	2,44	6,62	3,11	2,76	3,48
Szemétszállító	3,52	2,75	7,51	3,07	2,71	3,19
Segédmunkás	3,51	2,50	6,45	2,96	2,99	3,26
Luxusprostituált	3,25	11,67	2,77	6,17	2,41	5,85
Drogkereskedő	3,04	11,89	1,94	8,92	2,35	4,95
Szórólaposztó	2,98	2,29	3,74	2,91	2,43	3,75
Pornószínész	2,97	10,17	2,72	4,06	2,18	5,42
Sztriptíz táncosnő	2,96	7,88	2,71	3,93	2,51	5,40
Utcaprőr	2,76	1,91	5,45	2,18	2,12	2,23
Utcai prostituált	2,18	7,21	2,39	2,91	1,80	3,39

Forrás: a 2016-os mikrocenzus alapján saját számítás.

Az első és az utolsó 10 helyen lévő foglalkozások esetében látszik (1. táblázat), hogy a legmagasabb presztízssűek között vannak olyanok, amelyek a hasz-

nosság vagy a divatosság tekintetében „alulteljesítenek”.⁴ Ugyanakkor a legalacsonyabb presztízssű foglalkozások körében is vannak „túlteljesítők”, mint például a „megvetett”, de elismerten jól kereső, „alig legális” tevékenységeket végzők egyike-másika (mint például a pornósztárszínész, a sztriptíztáncosnő vagy az utcai prostituált). Mi több, ebben a körben olyan foglalkozás is található, amelyről úgy vélik az emberek, hogy „a maguk köreiből” hatalmuk is van (luxusprostituált és drogkereskedő). Vannak továbbá „lenézett”, de némileg hasznosként „elismert” munkák is (szemétszállító, takarító, segédmunkás és utcaseprő).

Vannak tehát olyan eltérések a presztízis és annak elemeit tartalmazó rangsorok között, amelyek indokolják, hogy folytassuk az elemzést az inkonzisztenciák mértékének, mintázatainak és típusainak jobb megismerése irányába. Hiszen míg a top 10-ben a hatalom, a tudás (mint okok) és a kereset (mint okozat) a presztízsszel kivételmentesen jár együtt, addig „protest szavazatnak” fogható fel a bankelnök és a főügyész hasznosságának megkérdőjelezése. Ugyanakkor „lent” a presztízis hiánya csak a tudás hiányához illeszkedik konzisztensen, de az alacsony presztízis magas keresettel (illetve két foglalkozás esetében nagy hatalommal) való együtt járása mintegy a bűn világának önálló altársadalomként való elismerését jelenti (ami közben a magasabb társadalmi rétegekkel is összefonódhat). Ez arra utal, hogy az informális élvezetkielégítési szektort megkülönböztetik a szekunder szegmens sztenderd veszteségeinek világától. Továbbá a divatosság „viselkedése” is azt sejteti, hogy nem minden dimenzióról gondolkoznak (ha egyáltalán gondolkoznak) a kérdezettek azonos módon. Ebben az esetben ugyanis sok magas presztízssű foglalkozás értéke alacsony, ugyanakkor vannak divatos, de alacsony presztízssű foglalkozások, ami azt sejteti, hogy e dimenzió mentén a többihez képest nagyon másként vélekednek a foglalkozásokról az emberek.

Szintén ezt támasztja alá, ha aggregált szinten megvizsgáljuk, hogy milyen erősen kapcsolódnak egymáshoz a presztízis és alkotórészei (2. táblázat).

2. táblázat

A presztízis és elemei közötti korreláció
Correlation between prestige and its components

Megnevezés	Presztízis	Kereset	Hasznosság	Hatalom	Tudás	Divatosság
Presztízis		0,78	0,62	0,91	0,95	0,81
Kereset			0,15	0,87	0,67	0,83
Hasznosság				0,35	0,64	0,30
Hatalom					0,81	0,80
Tudás						0,74

Forrás: Giczi–Csányi (2018, 18. o.)

⁴ Mint az M1. táblázat végén látható, a presztízispontok átlaga azonos.

A korrelációk mértéke alapján a presztízs és a tudás, illetve a hatalom lényegében azonos fogalmak a lakosság körében. Szinte ugyanilyen erős a kapcsolat a presztízs és a kereset, illetve a divatosság között, de látjuk, hogy „a tudás hatalom” és ugyanakkor „menő” is, továbbá, hogy a hatalom és a divatosság jól konvertálható – bourdieu-i értelemben – jövedelemre.

Ezen az aggregált szinten is már látható, hogy az erősen összekapcsolódó dimenziók mellett vannak olyan párok, amelyek esetében a korreláció mértéke jóval gyengébb. Ez előrevetíti a részletesebb inkonzisztenciaelemzés néhány várható eredményét. Például azt, hogy a kérdezettek szerint

- a hasznosságot nem fizeti meg (vagy a haszontalanságot túlfizeti) a társadalom, és nagyon hasonló kapcsolat van a hasznosság és a divatosság között is,
- a hatalom nem biztos, hogy hasznos, illetve a hasznosság nem eredményez hatalmat, sőt...
- a tudás megszerzése nem biztos, hogy megtérül, sőt az sem biztos, hogy a társadalom számára hasznot hajt.

4. A presztízsinkonzisztencia finomszerkezete

A fenti elemzés átfogó képet nyújt az inkonzisztencia mértékéről, ám semmit nem mond arról, hogy az inkonzisztenciapároknak mi az egymáshoz való viszonya a különböző foglalkozások esetében: vajon mely dimenzió szerint van (túl?) magas és/vagy alacsony értéke egy bizonyos foglalkozásnak? E kérdésnek a vizsgálata azonban már azt feltételezi, hogy az elemzést az egyedi foglalkozások szintjén folytassuk.

Ezen a szinten az inkonzisztenciát egyszerűen, az adott foglalkozás különböző dimenziók szerinti pontszámai különbségének abszolút értéke alapján mértük. Ennek segítségével egyrészt képet alkothatunk arról, hogy egy foglalkozás a különböző dimenziópárok alapján mennyire bizonyult inkonzisztensnek. Másrészt az összes dimenziópáron mért inkonzisztenciát összeadva arról is információhoz juthatunk, hogy melyek összességében a leginkonzisztensebb, illetve a legkonzisztensebb foglalkozások e mérések alapján. (A részletes eredményeket lásd a melléklet M3. táblázatában.)

Az 1. és a 2. ábra azt mutatja meg, hogy hány foglalkozás esetében éri el az inkonzisztencia mértéke a 2-es értéket egyrészt a presztízs és az egyes dimenziók (1. ábra), illetve a dimenziópárok (2. ábra) között. Az ábrák x tengelyén tehát a

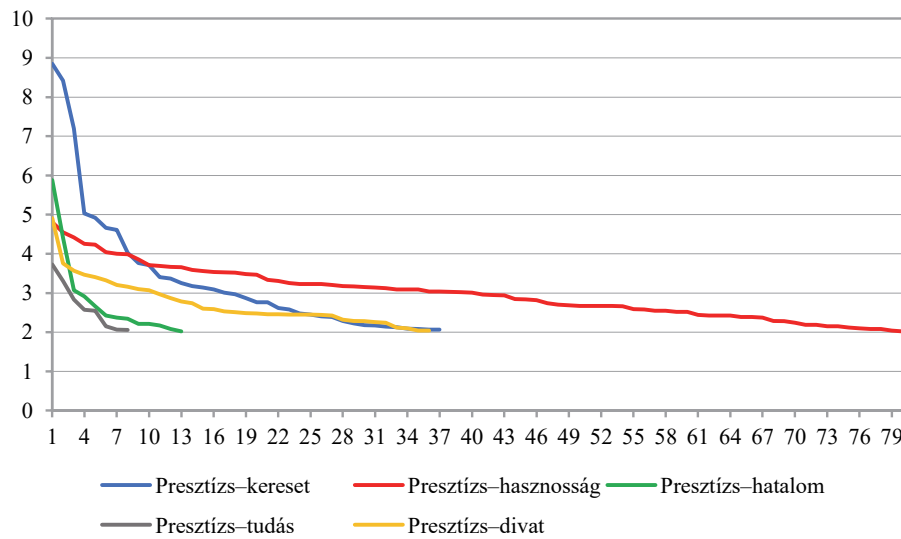
legalább 2 pontos inkonzisztenciák száma (vagyis, hogy az adott inkonzisztencia hány foglalkozás esetében fordult elő) látható, a y tengely pedig azt jelzi, hogy mekkora az inkonzisztencia mértéke. Azért a minimum 2 pontos inkonzisztenciánál húztuk meg az ábrába kerülés alsó határát, mert úgy gondoltuk, hogy ennél kisebb eltérést egy foglalkozás két jellemzője között a válaszadó nem érzékelhet.

Az ábrából visszaköszön a korrelációnál aggregálva látott tudás: a presztízs és a hasznosság közötti inkonzisztencia különböző változatai jól láthatóan gyakrabban fordulnak elő, mint a presztízs és többi alkotóeleme közötti. A legnagyobb mértékű inkonzisztenciákat viszont a kereset és a presztízs dimenziója esetében tapasztaljuk.

1. ábra

**A presztízs és részei közötti inkonzisztencia mértékének gyakorisága
(legalább 2 pontnyi eltérés, növekvő sorrendben)**

*The frequency of inconsistency between prestige and its five components
(among occupations with differences of at least 2 points, increasing frequency)*

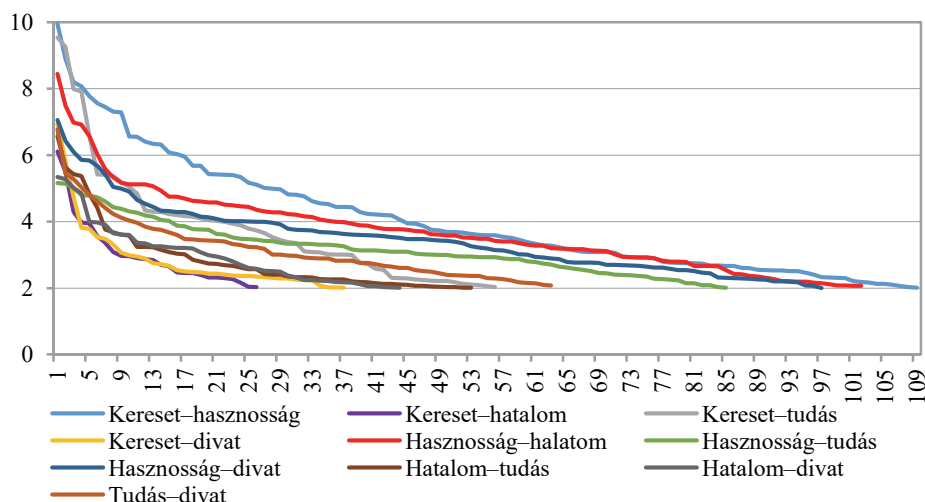
Forrás: a 2016-os mikrocenzus alapján saját számítás.

A 2. ábrán az is látható, hogy a presztízst alkotó dimenziók „egymás közötti” inkonzisztenciája általában nagyobb és jóval gyakrabban fordul elő, mint a belőlük táplálkozó presztízs és a különböző dimenziók közötti.

2. ábra

**A presztízis részei közötti inkonzisztencia mértékének gyakorisága
(legalább 2 pontnyi eltérés, növekvő sorrendben)**

*The frequency of inconsistency among the five components of prestige
(among occupations with differences of at least 2 points, increasing frequency)*

Forrás: a 2016-os mikrocenzus alapján saját számítás.

A legnagyobb és a legritkább inkonzisztenciák a kereset/tudás, a kereset/hasznosság, a hasznosság/hatalom, a hasznosság/dívat, a tudás/hatalom, valamint a tudás/dívat metszetekben jelennek meg. A görbék ellaposodása legkésőbb a hasznosság és a másik négy dimenzió esetében tapasztalható, vagyis ezek azok a metszetek, amelyekre a közepes vagy annál kisebb mértékű (de legalább 2 pontos) inkonzisztenciák jellemzőek.

Az 1. ábrán láttuk, hogy ritkán ugyan, de nagy inkonzisztenciák léteznek a presztízis és annak alkotóelemei között. Ilyenek a legfeljebb 6 esetben előforduló, 4 presztízispont különbségnél nagyobb inkonzisztenciák, mint például a presztízis eltérése a drogkereskedő, a pornósztárs, a sztriptíztáncosnő, a futballista, a luxus- és utcai prostituált, a mentős és a politikus esetében a keresettől, továbbá a drogkereskedő és a politikus esetében a hatalomtól, illetve a politikus, az államtitkár, a bankelnök, a pék és az országgyűlési vagy EU-parlamentari képviselő esetében a hasznosságtól (M3. táblázat). Ezek a ritka, de nagy inkonzisztenciák segíthetnek abban, hogy az aggregált eltéréseken túlmutató, a társadalom értékeitelének finomszerkezetét jól megjelenítő összefüggéseket is megismerjük.

Természetesen a társadalom értékrendjének megismeréséhez a konzisztencia elemzése is szükséges. Mint az M3. táblázatban látható, 1 pontnál kisebb eltérés

a presztízs és annak egy-egy eleme között rengeteg van, ami azt jelenti, hogy alapvetően a munkaerőpiac konzisztens egészként jelenik meg a lakosság szemében. A „legnormálisabb” foglalkozások, amelyek egy dimenzióban sem térnek el a presztízspont értékétől 1,1 ponttal, a következők: könyvelő, szórólaposztó, légkondicionáló-szerelő, banki ügyintéző, informatikus, ékszerész/órás és borász/bortermelő. A legkonzisztensebb foglalkozások körét bővíthetjük azokkal a foglalkozásokkal, ahol az inkonzisztencia mértéke a 10 dimenziópáros egyikében sem magasabb 2-nél, ilyen a szállodai portás, a banki ügyintéző, az irodai adminisztrátor, az informatikus, a titkárnő, a pincér vagy az építészmérnök. Ezek a foglalkozások, és még sok hozzájuk hasonló, akár alacsony, akár magas a presztízssük, a „helyükön vannak”, vagyis megítélésük a munkaerőpiaci rétegződés stabil alapszerkezetét adja.

5. A presztízs nagysága és inkonzisztenciája

Ennek az összefüggésnek a vizsgálatához vissza kell térnünk a presztízs nagyságának elemzéséhez, de most már nem aggregáltan, hanem a foglalkozás szintjén. Első menetben a szélsőségek bemutatásával közelítjük a lakosság foglalkozásokról alkotott értékrendjét. A 3. táblázatban a legmagasabb és a legalacsonyabb presztízssű foglalkozások rangsora látható (a teljes listát lásd az M2. táblázatban). A kérdés az, hogy mely foglalkozásokat tekinti értékesnek és értéktelennek a lakosság, s ebből milyen összképet kapunk a munkaerőpiac rétegződéséről.

A legmagasabb *presztízssű* foglalkozás (kórházigazgató) egyetlen presztízssal-
kotó esetében sem szerepel az első 10 között. Ez a paradoxon azt sejteti, hogy a kórház mint munkahely és az igazgatói beosztás együtt hatalmas forrása a presztízsnak, miközben ennek egyik eleme sem igazolja ezt. Belátható, hogy a magas presztízs a dimenziók erre alkalmas elegyeként jön létre. A *kereset* a többi dimenzió eredője, ugyanis bármi az elitpozíció tőkéje, az jól konvertálható magas jövedelemmé. Ebben a dimenzióban az ügyvéd, a plasztikai sebész és a szállodatulajdonos azok a foglalkozások, amelyek a többi dimenzióban nem jelennek meg, vagyis a nép szerint ezek „csak” a nagy pénz forrásai, de másként nincs tekintélyük. Az emberek a *hasznosságot* a hivatással azonosítják, különösen, ha az az egészségügyhöz kapcsolódik, amiben az élet értéke nyilvánulhat meg (némi kiszolgáltatottsággal fűszerezve). A *hatalmat* a legtöbb esetben a politikai vagy közigazgatási pozícióval azonosítják (illetve a pénzzel, lásd a bankelnököt), a *tudást* pedig az egyetemi végzettséggel, különösen, ha az (állat)egészségügyhöz kapcsolódik, vagy ha magasabb beosztással jár együtt. A *divatosság* több olyan

szereplőt is magában foglal, akik a többi elitcsoport egyikében sem jelentek meg. Ezek leginkább a „modern” világ sikerszakmái, ami azonban sokkal szélesebb merítésű, mint a többi dimenzió, s egyikük sem jelenik meg a 10 legmagasabb presztízű foglalkozás között.

A legalacsonyabb presztízű foglalkozások az 1. táblázatból ismert szekunder szegmensbeli, és a prekariátusba, valamint a bűngazdaságba sorolható tevékenységek. Ugyanakkor, ha a presztízis egyes összetevőit vizsgáljuk, akkor némileg módosul a kép. Így például az alacsony keresetű munkák között újabb képzetlenséget nem igénylő és stabil megélhetést nem biztosító foglalkozások jelennek meg, mint a konyhai kisegítő, a csomagoló, a dajka vagy a pizzafutár, ellenben eltűnik ebből a csoportból a bűngazdaság. Ezek a foglalkozások a *haszontalan* munkák között jelennek meg, olyan vegyes társaságban, mint az átlagember számára felfoghatatlan tevékenységet végző filmkritikus és blogger, a „közös ellenség” (parkolóellenőr) és a „lesajnált” futballista. A *hatalom* és a *tudás* esetében szinte ugyanazok a foglalkozások jelennek meg, mint az előzőekben, ami jól demonstrálja, hogy a marginalizáció szinte valamennyi dimenzióban ugyanazokat a foglalkozásokat sújtja. A *divatosság* hiánya is a már megismert foglalkozások jellemzője, kiegészülve egy-két nehéz fizikai munkával (útépítő, bányász, favágó).

3. táblázat

A 10 legmagasabb és legalacsonyabb presztízű foglalkozás rangsora
Ranking of the 10 highest and the 10 lowest prestige occupations

Presztízis	Kereset	Hasznosság	Hatalom	Tudás	Divatosság
Legmagasabb presztízű foglalkozások					
kórház-igazgató	bankelnök	sebész	EU-parlamentari képviselő	egyetemi rektor	plasztikai sebész
egyetemi rektor	EU-parlamentari képviselő	körzeti orvos	politikus	sebész	tévés műsorvezető
sebész	országgyűlési képviselő	gyermekorvos	országgyűlési képviselő	főügyész	ügyvéd
gyermekorvos	államtitkár	mentős	államtitkár	gyermekorvos	marketingmenedzser
egyetemi oktató	politikus	fogorvos	bankelnök	plasztikai sebész	programozó
bankelnök	plasztikai sebész	tűzoltó	bíró	egyetemi oktató	bankelnök
főügyész	gyárigazgató	gyógyszerész	rendőr-főkapitány	bíró	közgazdász
bíró	szállodatulajdonos	bőrgyógyász	polgármester	körzeti orvos	fogorvos
körzeti orvos	ügyvéd	nőgyógyász	főügyész	nőgyógyász	informatikus
gyárigazgató	főügyész	általános iskolai tanító	diplomata	állatorvos	szállodatulajdonos

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(folytatás)

Presztízs	Kereset	Hasznosság	Hatalom	Tudás	Divatosság
Legalacsonyabb presztízsű foglalkozások					
takarító	dajka	filmkritikus	favágó	takarító	bányász
szemétszállító	pizzafutár	blogger	konyhai kiszegítő	szemétszállító	útépítő
segédmunkás	szemétszállító	parkoló- ellenőr	csomagoló	rakodó- munkás	rakodó- munkás
luxus- prostituált	rakodó- munkás	futballista	takarító	sztriptíz- táncosnő	favágó
drogkereskedő	csomagoló	szórólaposztó	szemétszállító	szórólaposztó	csomagoló
szórólaposztó	segédmunkás	luxus- prostituált	rakodó- munkás	luxus- prostituált	takarító
pornószínész	konyhai kiszegítő	pornószínész	segédmunkás	drog- kereskedő	utcai prostituált
sztriptíz- táncosnő	takarító	sztriptíz- táncosnő	szórólaposztó	pornószínész	segédmunkás
utcaseprő	szórólaposztó	utcai prostituált	utcai prostituált	utcaseprő	szemétszállító
utcai prostituált	utcaseprő	drog- kereskedő	utcaseprő	utcai prostituált	utcaseprő

Forrás: a 2016-os mikrocenzus alapján saját számítás.

Vizsgáljuk meg, hogy a presztízs szélsőséges esetei körében (a 10 legmagasabb és legalacsonyabb presztízsű foglalkozás esetében) módosul-e a fenti kép akkor, ha az inkonzisztenciák mértékét, illetve irányát is figyelembe vesszük (4. táblázat, az összes foglalkozáshoz lásd a melléklet M4. táblázatát)!

A munkaerőpiac „krémjére” nem jellemzők a presztízstől nagymértékben eltérő értékek, vagyis a lakosság vélekedését az elittről nem zavarja meg inkonzisztencia. Mindössze annyi látszik, hogy a presztízst a keresetek és a divatosság szempontjából kissé magasabbra (a gyerekorvost és az egyetemi oktatót némileg alulfizetettként, ez utóbbit a rektorokkal és az „uncsi” bíróval és kórházigazgatóval együtt kevésbé divatosnak érzelve), a tudást alacsonyabbra értékelik az emberek. Nagyobb inkonzisztencia a bankelnök, a főügyész és a gyárigazgató esetében érzékelhető, akiknek a hasznosságát presztízsiüknél jóval alacsonyabbra értékelik a megkérdezettek.

Az alacsonyra értékelt foglalkozások körében azt látjuk, hogy jól megkülönbözteti ebben a körben az inkonzisztencia alakulása a „bűnös” foglalkozásokat (érdemtelenül magas kereset), a hasznos (ezt az „érdemet” presztízsmentesen nyújtó) szekunder szegmenstől. Két kivétellel (a drogkereskedő és – kisebb mértékben – a luxusprostituált) ezek a foglalkozások „a helyükön vannak”, amennyiben nincs hatalmuk, emberi tőkéjük, és a divatosság terén is csak a bűn jelent némi több-

letelőnyt az alacsony presztízshez képest. Mi sem bizonyítja jobban az emberek meglátásának helyes voltát, mint az, hogy a prostitúció ősi tevékenységei között is meg tudják különböztetni a luxus és az utca eltérő hatását a divatosság mértékére.

4. táblázat

A presztíz és a presztíz alkotóelemei közötti inkonzisztencia mértéke
(az adott elem és a presztíz pontértéke közötti különbség)
The degree of inconsistency between prestige and its components
(the difference between the score of the given component and prestige)

Foglalkozás	Presztíz	Kereset	Hasznosság	Hatalom	Tudás	Divatosság
Legmagasabb presztízű foglalkozások						
Kórházigazgató	12,94	0,63	1,80	-0,11	-0,08	3,10
Egyetemi rektor	12,88	1,15	2,24	0,08	-1,06	2,97
Sebész	12,79	0,78	-0,61	0,93	-1,12	1,70
Gyermekorvos	12,70	2,17	-0,57	1,64	-0,93	1,97
Egyetemi oktató	12,60	2,13	1,12	0,83	-0,89	3,07
Bankelnök	12,56	1,53	4,81	-1,10	0,03	-0,82
Főügyész	12,52	-0,04	3,04	0,73	-1,14	2,46
Bíró	12,51	0,56	2,08	-0,81	-0,96	2,79
Közzétorvos	12,47	1,83	-0,92	0,45	-0,89	2,51
Gyárigazgató	12,09	1,07	3,14	-1,00	1,17	1,60
Legalacsonyabb presztízű foglalkozások						
Takarító	3,53	1,09	-3,09	0,42	0,77	-0,05
Szemétszállító	3,52	0,77	-3,99	0,45	0,81	-0,33
Segédmunkás	3,51	1,01	-2,94	0,55	0,52	-0,25
Luxusprostitúált	3,25	-8,42	0,48	-2,90	0,84	-2,60
Drogkereskedő	3,04	-8,85	1,10	-5,88	0,69	-1,91
Szórólaposztó	2,98	0,69	-0,76	0,07	-0,55	-0,33
Pornószínész	2,97	-7,20	0,25	-1,09	0,79	-2,45
Sztriptíz táncosnő	2,96	-4,92	0,25	-0,97	0,45	-2,44
Utcaséprő	2,76	0,85	-2,69	0,58	0,64	0,53
Utcai prostitúált	2,18	-5,03	-0,21	-0,73	0,38	-1,21

Megjegyzés: a változó értéke pozitív, ha a presztíz pontértéke magasabb, mint az adott elemé, negatív, amennyiben a presztízselem pontértéke magasabb, mint a presztízisé.

Forrás: a 2016-os mikrocenzus alapján saját számítás.

Kérdés azonban, hogy amennyiben nem csupán a szélsőségeket vizsgáljuk, amelyek esetében a Máté-elv⁵ érvényesülése azt jelenti, hogy a magas presztíz-

⁵ „Mert a kinek van, annak adatik, és bővölködik; de a kinek nincs, az is elvétetik tőle, a mije van” Lk 8, 18; 19, 26. Károli Gáspár revideált fordítása (

hez a „részletek” magas értéke is könnyen társítható, és fordítva, hanem a közepes presztízsűek jóval számosabb csoportját, akkor azt találjuk-e, hogy az inkonzisztencia mintázatainak vizsgálata érzékletesebbé teszi a „középresztízsűekről” alkotott képünket. Azt feltételezzük, hogy ennek így kell lennie, mivel felül a sok „egyedi” foglalkozás, alul a differenciálatlan massa miatt az inkonzisztenciák nem érintenek nagyobb munkaerőpiaci csoportokat, és kevésbé differenciálják a presztízs magas vagy alacsony értékeit.

„Középresztízsűnek” tekintjük azokat a foglalkozásokat, amelyek a 173 foglalkozásból álló presztízsrankor (M1. táblázat) 80–100. helyét foglalják el, és presztízspontertekük 8,37 és 7,43 között van (5. táblázat).

5. táblázat

A presztízs 5 alkotóelemének pontszáma a közepes presztízsű foglalkozások körében

The score of the 5 components of prestige among medium prestige occupations

Foglalkozások	Kereset	Hasznosság	Hatalom	Tudás	Divatosság
Festőművész	7,49	5,94	7,02	8,38	7,45
Grafikus	7,97	6,33	7,15	9,22	8,53
Ingatlanügynök	10,13	6,62	8,98	7,55	10,04
Filmkritikus	8,84	4,41	9,04	8,68	8,42
Kórházi ápoló	4,36	11,93	6,81	8,65	5,83
Profí boksoló	11,74	4,43	8,18	5,14	8,43
Autószerelő	8,21	10,31	7,13	7,36	8,58
Lakberendező	8,77	6,46	7,16	7,76	10,15
Személyi asszisztens	7,35	7,10	8,60	7,85	9,71
Utazási irodai ügyintéző	7,29	6,64	8,01	7,72	9,31
Gazda, őstermelő	8,07	11	7,02	5,98	7,01
Rockzenész, popzenész	10,64	5,24	9,02	5,79	11,08
Élelmiszerboltos (tulajdonos)	8,24	9,37	7,90	6,21	7,93
Könyvtáros	4,84	7,74	6,29	9,03	6,59
Műszerész	6,83	8,96	6,3	8,34	6,89
Víz- és gázszerelő	7,98	10,64	6,75	7,71	7,06
Régiségkereskedő	9,32	5,63	7,70	7,51	8,39
Stylist, stílustanácsadó	9,67	4,86	8,06	7,81	11,29
Ékszerész, órás	8,07	6,49	6,65	8,11	7,73
Közkatona	5,99	8,74	6,79	6,13	6,98
Biztosítási ügynök	8,75	5,99	8,64	7,30	9,47

Forrás: a 2016-os mikrocenzus alapján saját számítás.

Azt látjuk, hogy miközben szinte azonos a kiválasztott foglalkozások presztízse, ennek ellenére a lakosság eltérő véleménye jól tükröződik abban, hogy a presztízsz melyik metszetében mennyire tér el a presztízsz átlagos értékétől (tehát mekkora az inkonzisztencia mértéke). Az inkonzisztenciák mintázata alapján az egyes foglalkozások semmitmondó (közepes) presztíziséhez képest a következő foglalkozásokat látják valamiben nagyon másnak az emberek:

- a festőművész, a régiségkereskedő, a stylist, a biztosítási ügynök és a filmkritikus nem hajt hasznát a társadalom számára, de a másodikkhoz kell a tudás, a stylist pedig divatos,
- a profi bokszot nem látják hasznosnak az emberek, és iskolában megszerzhető tudás sem jellemző a bokszolóra, viszont sokat keres,
- a grafikusnak a szakmájához sok tudásra van szüksége,
- az ingatlanügynöknek magas a jövedelme, divatos a szakmája, és hatalma is van azok fölött, akiknek elad, éppúgy, mint a rockzenésznek a rajongói felett (de az ingatlanügynöknek az utóbbihoz képest több haszna van, és munkájához tudásra is van szüksége),
- a kórházi ápoló szakmája hasznos, ennek ellenére nem divatos és nem is eléggé megfizetett,
- a lakberendezés divatcikk, a lakberendezői szakma luxus,
- a gazda hasznos, de tudása elértéktelenedőben van,
- az élelmiszerbolt vezetéséhez nem kell sok iskola, de hasznos, ha van a közelben egy jól vezetett „sarki bolt”,
- a könyvtárosnak a tudásán kívül semmije sincs,
- a szakemberekre kisebb (ékszerész/órás) vagy nagyobb mértékben (autószerelő, műszerész és vízvezeték-szerelő) szükség van,
- a katonának sincs se tudása, se hatalma, se pénze, de hasznos.

6. Az inkonzisztencia mintázatai

Míg a gondolatmenet előző lépésében a presztízsz és az inkonzisztencia mértéke alapján törekedtünk a foglalkozások jellemzésére, most az inkonzisztenciák közötti mintázatokra koncentrálnak. Azt állítjuk, hogy az inkonzisztencia szociológiai tartalmát úgy lehet megismerni, ha megvizsgáljuk, hogy mit akartak kifejezni a válaszolók a dimenziók közötti inkonzisztenciák egymáshoz képesti elrendeződésének megfogalmazásával. Másként fogalmazva, azokat a mintázatokot kell vizsgálni, amelyek a presztízsz alkotóelemei közötti eltérések alapján megragad-

hatók. Ehhez a legnagyobb mértékű inkonzisztenciák foglalkozási összetételét vizsgáltuk meg. Illusztrációképpen, a kereset többi presztízselemmel összehasonlított inkonzisztenciájának elemzésén keresztül azokat az inkonzisztenciamintázatokat keressük, amelyekkel az egyes foglalkozásokról kialakult véleményeket alaposabban meg tudjuk ismerni.

Ebbe a vizsgálatba tehát csupán azokat a foglalkozásokat vontuk be, amelyek a kereset, illetve a többi dimenzió legalább egyike alapján nagy inkonzisztenciát mutatnak (az összes foglalkozáshoz lásd a melléklet M4. táblázatát). Egészen pontosan megvizsgáltuk, hogy a kereset–hasznosság, a kereset–hatalom, a kereset–tudás és a kereset–divatosság dimenziópárok esetében mely foglalkozások esnek a legnagyobb inkonzisztenciát mutató 10% közé. A 3. ábra ezeket a foglalkozásokat, illetve az ezekhez tartozó inkonzisztenciaértékeket tartalmazza. Mindegyik foglalkozásnál csak azoknak a dimenziópároknak az inkonzisztencia-értékét tüntettük fel, ahol az a felső 10%-ba esik.

A kereset–hasznosság dimenziópárok esetében a szex- és egyéb szórakoztatóipar (illetve némi bűngazdaság) és a politika/államigazgatás hasznosságukhoz képest túlfizetett főszereplői állnak szemben olyan alulfizetettnek érzett szakmákkal, mint az egészségügyben végzett, nagy felelősséget jelentő és/vagy több szempontból is rossz munkakörülmények között végzett munkák. Ha a fenti inkonzisztenciamintázathoz hozzávesszük a többi dimenzió és a kereset közötti inkonzisztenciák mintázatait, azt látjuk, hogy a meg nem szolgált kereset a tudáshoz képest is igazságtalan, de a divatosság és a hatalom sem igazolja (egy-egy kivétellel: futballista és politikus).

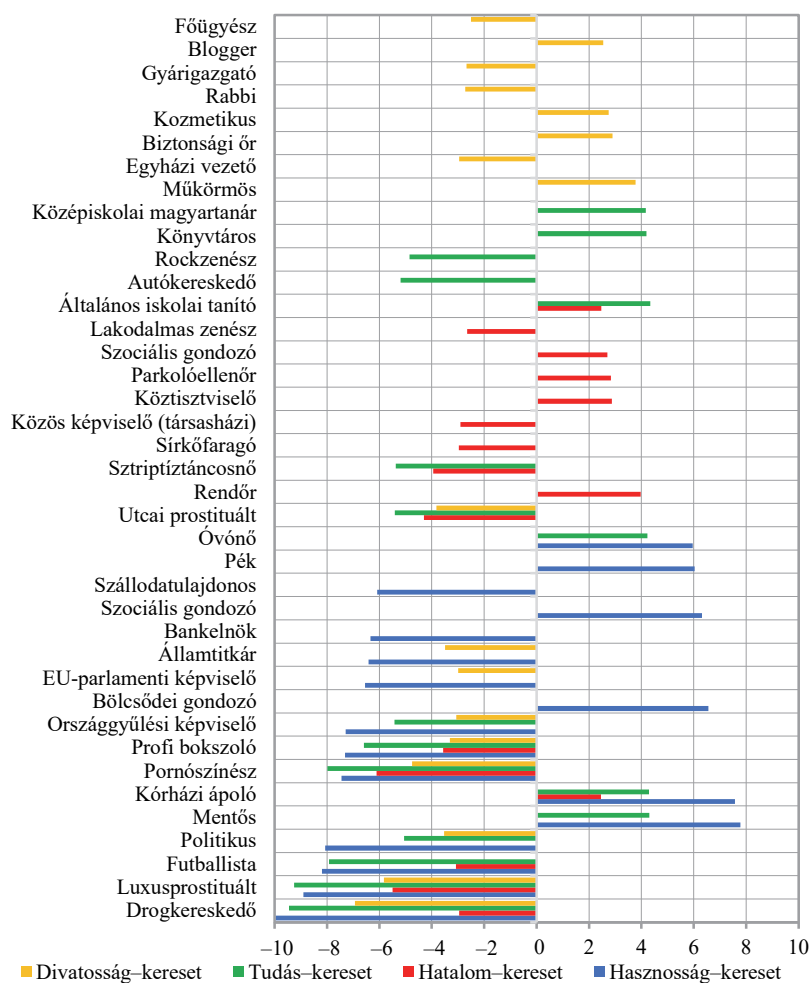
A bankelnöknél és a szállodatulajdonosnál nincs az előzőkhöz hasonló kumuláló méltánytalanság – csak túl sok a pénz. A meg nem fizetett hasznosságot a szakmai (bár nem felsőfokú végzettséget jelentő) tudás is támogatja.

A hatalom és a kereset jelentősebb inkonzisztenciái értelemszerűen tagadják a hasznosság és a kereset közötti inkonzisztenciát, és néhány kivételtől eltekintve (ilyenek az utcai prostituált és a sztriptíz táncosnő, akiknek a kereseten kívül nem jut semmi, illetve a rendőr és az általános iskolai tanító, akiknek a keresetükhöz képest van némi többlethatalma és az iskolában használható tudása), legfeljebb a keresethez képest kisebb hatalomtöbblet vagy annak hiánya jut. Ilyenek a „hatalom kis körei”, amelyeket nem fizetnek meg eléggé (rendőr, parkolóellenőr, szociális gondozó, köztisztviselő és az általános iskolai tanár).

Azt is látjuk továbbá, hogy a tudás és a kereset között ritka az inkonzisztencia, de megjelenik az alulfizetett értelmiségi és az érdemtelen sikerfoglalkozás (autókereskedő és a rockzenész), illetve a divatosság és a kereset inkonzisztenciái között jelen vannak a modern világ kiskeresetű „napszámosai” (műkörmös, kozmetikus, blogger, biztonsági őr) és néhány jól fizetett reliktum vezetői (egyház, gyár, ügyészség).

3. ábra

**A kereset és a másik négy dimenzió közötti inkonzisztencia
a legnagyobb inkonzisztenciájú foglalkozások körében
(a presztízspárok – ahol a második mindig a kereset – értékeinek különbsége)
*Inconsistency between earnings and the other four dimensions among
the occupations with the highest inconsistency
(difference of the scores of the prestige pairs, where the second is always earnings)***

Megjegyzés: a cellákban az adott foglalkozásnak az adott dimenzióban kapott presztízszértéke és a kereset dimenziójában kapott presztízszértékének különbsége szerepel. Ha például az első oszlopban az érték pozitív, akkor az emberek az adott foglalkozást hasznosságához képest alulfizetettnek, ha negatív, akkor túlfizetettnek tekintik.

Forrás: a 2016-os mikrocenzus alapján saját számítás.

7. Az inkonzisztencia típusai

Ahogy láttuk tehát, az inkonzisztencia mértéke, illetve jellege alapján különböző mintázatok azonosíthatók. Az elemzés következő lépéseként egy olyan tipológia felvázolása irányába indulunk el, amely a foglalkozásokat a presztízis mértéke és inkonzisztenciájuk mintázata alapján igyekszik megragadni.

Megállapítottuk, hogy a foglalkozások zömére a presztízis és annak alkotóelemei közötti konzisztencia a jellemző. Ez érthető is, hiszen – visszatérve a Lenski-féle elgondolásokhoz – a keresetnek, a tudásnak és a hatalomnak egymással, továbbá együttesen a presztízis egészével alapvetően össze kell függenie, hiszen erre épül a kapitalista gazdaság termelési rendje (az emberi tőke megtérülése mind a munkavállaló, mind a munkaadó szempontjából), az oktatási rendszer ezt szolgáló szerkezete és a modern gazdaság bürokráciáinak (hivatal és gyár, továbbá az állam) irányítási rendszere. Ha ezek között nagy és sokféle inkonzisztencia van, akkor csökken a hatékonyság és nő a munkaerőpiaci feszültség (az alulértékelték mozgolódni kezdenek, az emberi tőke elveszti az értékét, a nyertesek az „igaztalan” nyereségüket elrejtetik stb.)

Megközelítésünk nem csupán az e három dimenzió esetében ritkán, ám elkerülhetetlenül megjelenő kisebb-nagyobb inkonzisztenciák, de a foglalkozások két olyan jellemvonása kapcsán is alkalmas a presztízis mértékének és az inkonzisztenciák mintázatának vizsgálatára, amelyek hasznosak lehetnek a társadalom alaposabb megismerése szempontjából. Ezek a divatosság, ami rövid távon a kereslet/kínálat viszonyát, hosszabb távon a szakmaváltás helyzetét és várható irányát (*Jánossy–Holló, 1966*), illetve a hasznosság, ami a társadalmi újratermelés szubsztantív értékét (és mint érzékelhető volt a korábbiakban, gyakran a munkaerőpiac és a társadalom működésének kritikáját) képezi le.

Egy átfogó tipológia akkor sikeres, ha képes megjeleníteni a presztízis 5 alkotóeleme közötti inkonzisztenciák mintázatát. Ily módon plasztikusabb képet kaphatunk arról, hogy milyennek látják az emberek a mai magyar munkaerőpiacot és ezen keresztül a társadalom állapotát, mint ha csak az egyes foglalkozásokat vizsgálnánk. Ehelyütt nem vállalkozunk egy ilyen tipológia kidolgozására, de felvázoljuk egy lehetséges presztízistipológia kiindulópontját, amelyet a különböző dimenziók együtt járása, illetve inkonzisztenciái alapján építettünk fel (6. táblázat). Ez a tipológia egyelőre nem tartalmazza a presztízist magát, illetve nincs tekintettel az alkotóelemeinek méretére, amit egy átfogó tipológiának tartalmaznia kellene, de arra talán alkalmas, hogy az olvasó el tudja képzelni egy ilyen tipológia létrejöttének hasznát.

6. táblázat

Egy lehetséges presztízstipológia vázlata
Outline of a possible prestige typology

Típusok	Jövedelem	Iskolázottság	Hatalom	Divatosság	Hasznosság
Modern szakmák	+	+	?	?	+
Haszontalan és túlfizetett szakmák	+	–	?	?	–
Hasznos és alulfizetett szellemi munka	–	+	–	–	+
Felkapott és/vagy befolyást adó, ám haszontalan szakmák	+	–	+	+	–
Marginális helyzetet okozó szakmák	–	–	–	–	–

Ez a vázlatos tipológia jelenleg az inkonzisztenciák mintázatainak elemzése nyomán a foglalkozások ötféle típusát tartalmazza. Ebből az 5 típusból 2 alapvetően konzisztensnek, 3 viszont inkonzisztensnek tekinthető.

Konzisztenciát mutatnak a „modern szakmák”, amelyek magas iskolai végzettséget/képzettséget feltételeznek és hasznosak is. Ilyen foglalkozásúaknak lehet tekinteni az orvosokat vagy a mérnököket. Szintén konzisztens a „marginalitás” típusa, amely olyan foglalkozásokat foglal magában, amelyek feleslegesek a modern világ „működéséhez”, és a többi dimenzió skáláinak is az alján helyezkednek el. E típusra példa a szórólaposztó vagy az utcai prostituált.

A következő 3 típus mindegyike a vizsgált dimenziók alapján inkonzisztensnek tekinthető. Így „haszontalan és túlfizetett szakmák” azok, amelyek az emberek szerint nem hasznosak, ugyanakkor jól jövedelmeznek, olykor jelentős hatalom társul hozzájuk és esetleg még divatosak is lehetnek. Ebbe a típusba olyan, egymástól egyébként nagyon különböző foglalkozások kerülhetnek, mint a politikus, a futballista vagy a luxusprostituált. A „hasznos és alulfizetett szellemi munka” ennek szinte ellentéte (nagy tudás, hasznosság, alacsony jövedelem, semmi hatalom, és még divatosnak sem tekinthető. Idetartozik például a mentős vagy a bölcsődei gondozó. „Felkapott és/vagy befolyást adó, ám haszontalan szakma” ugyanakkor az emberek szerint a plasztikai sebész vagy a programozó.

8. Összefoglalás és kitekintés

Tanulmányunkban a foglalkozásokat presztízszük, illetve a presztízsz alkotóelemeinek konzisztenciája, inkonzisztenciája alapján vizsgáltuk. Azt igyekeztünk alátámasztani, hogy a foglalkozások önmagukban ellentmondásos társadalmi

helyzetet biztosíthatnak a betöltőik számára. A bemutatott elemzések ezt az összefüggést igyekeztek megragadni, illetve ennek a sajátosságait igyekeztek feltárni illusztratív módon. A vizsgálat alapján összefoglalóan megállapítható, hogy

- a) az emberek úgy látják, hogy a mai magyar munkaerőpiacot a modern (állam)kapitalizmus logikájának megfelelően a tudás és a hatalom (és velük szorosán összekapcsolódva, mintegy azok okozataként a kereset) dominálja, a hasznosság és a divatosság sok tekintetben független ettől a hierarchiától;
- b) a foglalkozások általában konzisztensek, vagyis a presztízs és alkotórészeinek mértéke nem tér el nagymértékben egymástól, de vannak jellegzetes inkonzisztenciák közöttük;
- c) a legjellemzőbb inkonzisztencia a hasznosság, illetve a kereset és a tudás között mutatkozik meg;
- d) a legmegosztóbb foglalkozások pedig azok, ahol erkölcsi elutasítás (megvetés) kombinálódik a magas keresettel, illetve a hatalommal.

A tanulmány nem haladja meg tehát egy feltáró, deskriptív elemzés szintjét, amivel demonstráljuk, hogy a presztízs mértékének és inkonzisztenciáinak együttes vizsgálatával, a hagyományos presztízsskálák alkalmazásánál plasztikusabb képet kaphatunk arról, hogy a lakosság miként látja a mai magyar munkaerőpiacot, s ezen keresztül a társadalmat. Egy lépést teszünk azonban abba az irányba, hogy feltárjuk, illetve rendszerezzük a munkaerőpiacra jelen lévő inkonzisztenciák természetét. A következő lépés ezen az úton egy átfogó tipológia kidolgozása lehet, amely figyelembe veszi mind a presztízs, illetve alkotóelemeinek konzisztenciáját, inkonzisztenciáját, mind az inkonzisztencia mértékét és irányát is.⁶

Irodalom

- Davis, K. – Moore, W. E. (1997): A rétegződés néhány elve. In: Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. 10–23. o. Új Mandátum, Budapest.
- Giczi J. – Csányi G. (2016): A foglalkozási presztízs és mérése. In: Németh Zs. (szerk.): *A 2016. évi mikrocenzus témakörei. Háttér tanulmányok a mikrocenzus programjáról és témaköreiről*. 72–86. o. KSH, Budapest.
- Giczi J. – Csányi G. (2018): *A foglalkozások presztízse*. Mikrocenzus, 2016. 13. kötet. KSH, Budapest. http://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_13_a_foglalkozasok_presztizse
- Goldthorpe, J. – Hope, K. (1974): *The Social Grading of Occupations. A New Approach and Scale*. Clarendon, Oxford.
- Hartmann, M. (1974): On the Definition of Status Inconsistency. *American Journal of Sociology*. Vol. 80. No. 3. pp. 706–721. <https://doi.org/10.1086/225854>
- Honneth, A. (1994): *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

⁶ A tanulmány online melléklete itt érhető el: <https://osf.io/cr2ax/>

- Honneth, A. (2003): Umverteilung als Anerkennung. Eine Erwiderung auf Nancy Fraser. In: Fraser, N. – Honneth, A.: *Umverteilung oder Anerkennung? Eine politisch philosophische Kontroverse*. pp. 129–224. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- House, S. J. – Harkins, E. B. (1975): Why and When is Status Inconsistency Stressful? *American Journal of Sociology*. Vol. 81. No. 2. pp. 395–412. <https://doi.org/10.1086/226079>
- Hradil, S. (1987): *Sozialstrukturanalyse in einer fortgeschrittenen Gesellschaft. Von Klassen und Sichten zu Lagen und Milieus*. Leseke + Budrich, Obladen.
- Huszár Á. (2012): Társadalmi rétegződés és politikai viselkedés. A státuszinkonzisztencia problémája. *Társadalomkutatás*, 30. évf. 4. sz. 309–323. o.
- Jánossy F. – Holló M. (1966): *A gazdasági fejlődés trendvonala és a helyreállítási periódusok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Kreckel, R. (1992): *Politische Soziologie der sozialen Ungleichheit*. Campus Verlag, Frankfurt am Main/New York.
- Kulcsár R. (1985): Az első magyar országos presztízsvizsgálat eredményei. *Statistikai Szemle*. 63. évf. 11. sz. 1115–1126. o.
- Kulcsár R. (1990): A foglalkozások presztízse. *Statistikai Szemle*. 68. évf. 8–9. sz. 651–658. o.
- Lenski, G. E. (1954): Status Crystallization: A Non-Vertical Dimension of Social Status. *American Sociological Review*. Vol. 19. No. 4. pp. 405–413. <https://doi.org/10.2307/2087459>
- Lenski, G. E. (1956): Social Participation and Status Crystallization. *American Sociological Review*. Vol. 21. No. 4. pp. 458–464. <https://doi.org/10.2307/2088714>
- Lenski, G. E. (1966): *Power and Privilege. A Theory of Social Stratification*. McGraw–Hill, New York.
- Lenski, G. E. (1967): Status Inconsistency and the Vote: A Four Nation Test. *American Sociological Review*. Vol. 32. No. 2: 298–301. <https://doi.org/10.2307/2091819>
- Léderer P. (szerk.) (1977): *A foglalkozások presztízse*. Gondolat, Budapest.
- Marshall, T. H. ([1950] 1992): Citizenship and Social Class. In: Marshall, T. H. – Bottomore, T.: *Citizenship and Social Class*. pp. 1–51. Pluto, London.
- Meyer, W. J. – Hammond, Ph. E. (1971): Forms of Status Inconsistency. *Social Forces*. Vol. 50. No. 1. pp. 91–101. <https://doi.org/10.2307/3006053>
- Olsen, M. E. – Tully, J. C. (1972): Socioeconomic-Ethnic Status Inconsistency and Preference for Political Change. *American Sociological Review*. Vol. 37. No. 5. pp. 560–574. <https://doi.org/10.2307/2093451>
- Parsons, T. (1940): An analytical approach to the theory of social stratification. *The American Journal of Sociology*. Vol. 45. No. 6. pp. 841–862. <https://doi.org/10.1086/218489>
- Parsons, T. (1977): Equality and Inequality in Modern Society, or Social Stratification Revisited. In: Parsons, T.: *Social Systems and the Evolution of Action Theory*. 321–380. The Free Press, New York.
- Segal, D. R. – Segal, M. W. – Knoke, D. (1970): Status Inconsistency and Self-Evaluation. *Sociometry*. Vol. 33. No. 3. pp. 347–357. <https://doi.org/10.2307/2786162>
- Treiman, D. J. (1977): *Occupational Prestige in Comparative Perspective*. Academic Press, New York.